

”Lukemista ei pidetä miehekkäänä”: tekstitaitojen tarkastelua lähiöissä kasvaneiden nuorten miesten ja maskuliinisuuden näkökulmasta

Taustoitusta

Tässä esseessä tarkastelen, mitä näkökulmia lähiöissä kasvaneiden, syrjäytymisvaarassa olevien nuorten miesten maskuliinisuus tuo tekstitaitojen osaamiseen ja tarkemmin lukutaitoon. Pohdintojeni innoittajana on erityisesti Helsingin Sanomissa 9.5.2019 julkaistu artikkeli *Hylätyn kansan kynttilä*, joka kertoo Aleksis Salusjärven työstä Uudenmaan sairaalakouluissa, erityiskouluissa ja vankiloissa. Helsingin Sanomien artikkelissa Salusjärvi kuvaa työtään sanataideopettajana sellaisten nuorten parissa, jotka edustavat lukutaitotilastoissa häntäpäätä. Salusjärvi on taustaltaan kirjallisuus- ja taidekriitikko ja toimittaja sekä yksi Sanat haltuun -hankkeen kasvoista; Sanat haltuun -hanke pyörähti käyntiin vuonna 2016 tarkoituksenaan kehittää teknisten alojen opiskelijoiden tekstitaitoja ammattikouluissa. Käytännössä hanke toimi kouluissa järjestettävien työpajojen kautta, joissa lähestyttiin lukutaitoa esimerkiksi rap-lyriikasta käsin. (Lukukeskus 2016.) Hanke palkittiin hiljattain Helsingin kaupungin Vuoden kulttuuritekona (HS 2019).

Suomen pahamaineisimmissa lähiöissä kasvaneiden nuorten miesten suhdetta luku- ja kirjoitustaitoon on kiinnostavaa ja tarpeellista tarkastella, sillä tämä ryhmä on marginaalinen monella eri tasolla, erityisesti kasvuympäristön ja siinä vallitsevien asenneilmapiirin ja vaikutusten vuoksi. Tekstitaitojen ja lukutaidon merkityksen lisäksi pohdin kyseisen ryhmän käsityksiin mahdollisesti vaikuttavaa maskuliinisuuden mallia ja sen suhdetta lukemiseen. Lopuksi tarkastelen ja arvioin mahdollisia keinoja nuorten miesten lukuinnon herättämiseksi.

Helsingin Sanomien artikkeli, johon pohjaan näkemykseni, käsittelee lähiöissä kasvaneita nuoria miehiä melko homogeenisena ryhmänä. Tiedostan tämän, eikä esseessä kuvaamani lähiömaskuliinisuuden malli tietystikään ole täysin yleistettävissä. Haasteet tekstitaitojen parissa ovat kuitenkin selvästi yhteydessä koti- ja perhetaustaan, joten artikkelin rajaama ja kategorisoima ryhmä tarjoaa hedelmällisiä lähtökohtia maskuliinisuuden ja lukemisen suhteen pohdinnalle.

Tekstitaitojen merkitys

Olemme jatkuvasti tekemisissä erilaisten tekstien ja tekstilajien kanssa. Tekstitaidoilla (*literacy*) voidaan tarkoittaa yksilön tarvitsemia valmiuksia toimia erilaisten yhteisöjen tekstitilanteissa. Tekstitaidoilla on sosiaalinen ja kulttuurinen ulottuvuus: useat vuorovaikutustilanteet sisältävät kirjoitettua tekstiä, ja nämä niin kutsutut tekstitapahtumat ovat muovautuneet kulttuurisesti. Tekstimaailma heijastaa yhteisössä vallitsevia arvoja, ideologioita ja identiteettejä ja on olemassa ihmisten välisessä kanssakäymisessä. (Sulkunen 13.3.2019.) Yhä monimuotoisempien tekstien ymmärtäminen, kulttuurin digitalisoituminen ja tiedon pirstaloituminen edellyttää yksilöltä monilukutaitoa (*multiliteracy*), joka kattaa niin tiedon tulkinnan kuin tuottamisenkin puolet (Luukka 2013).

Lukutaito on tekstitaitojen peruskivi ja tärkein oppimistavoite jo peruskoulun ensimmäisillä luokilla (Leino ym. 2017: 7). Ymmärtämällä kirjoitettuja tekstejä sekä kyvyllä hyödyntää ja arvioida niitä lukija voi varmistaa oman paikkansa täysivaltaisena yhteiskunnan jäsenenä. Lukutaidon tavoitteena on paitsi kyky käyttää lukemaansa tietoa erilaisissa tilanteissa myös saavuttaa lukukokemus, joka edellyttää tekstin ymmärtämistä esimerkiksi näkökulman ja ilmaisun aspektista. Lukemisen kokemuksellinen puoli onkin tärkeä erityisesti aloitteleville lukijoille, jotta heille voisi muodostua myönteinen suhtautuminen lukemiseen. (Vettenranta ym. 2016: 15; Leino ym. 2017: 7.)

Lukutaidon hyödyt ja siten merkitys ovat kiistattomia. Koska lukutaito on edellytys tasavertaiselle yhteiskunnassa toimimiselle, on se myös tärkeä syrjäytymistä ehkäisevä tekijä. Lukeva ihminen todennäköisesti kouluttautuu enemmän ja on siten paremmin kiinni työelämässä. Tekstitaidot ovat tiiviisti kytköksissä myös ajatteluun, sillä luonnollisesti lukeminen kartuttaa sanavarastoa. Niin myös itseilmaisun tavat kehittyvät lukemisen kautta. (Lukukeskus 2017.) Tekstitaitojen merkityksen tiedostaminen ja arvostus on ensiarvoisen tärkeää, sillä samalla kun tekstimaailmasta tulee haastavampi, yhä useamman lukijan taso heikkenee.

Syrjäytymisvaarassa olevat nuoret miehet ja kouluvastainen maskuliinisuus - lukutaidon riskiryhmä

Helsingin Sanomien artikkelissa (2019) kuvataan nuoria miehiä, joiden taustoihin vaikuttavat useat koulutuksen tasa-arvoon kytkeytyvät tekijät: tällaisia ovat muun muassa sukupuoli, sosioekonominen tausta ja erityistarpeet oppimisen suhteen. Niinpä päihteiden ja väkivallan

valtaamissa lähiöissä ja ilman perheen tukea kasvaneet nuoret miehet, joilla on lisäksi oppimisvaikeuksia, ovat lukutaidon riskiryhmässä.

Tutkimustulosten valossa epävakasta kotiooloista lähtöisin olevilla nuorilla miehillä on heikommat edellytykset pärjätä koulussa, sillä kodin asenteen ja kannustuksen lukemiseen on nähty vaikuttavan koulumenestykseen ja -myönteisyyteen. Jos kodin arvomaailman mukaan lukeminen ei ole merkityksellistä, voi nuoren koulutaipaleen lähtökohdat olla haastavat. Vapaa-ajan lukemisen vähäisyys liittyy arvostukseen ja lisää riskiryhmään kuulumista. (Lukukeskus 2017; Sulkunen 15.3.2019.) Myös erilaiset oppimisvaikeudet asettavat oppilaat kiperään tilanteeseen inkluusioon perustuvan koulujärjestelmän vuoksi. Kuten Salusjärvi artikkelissa (HS 2019) toteaa, erityisluokkien ja pienryhmien tarpeellisuus korostuu turvallisen oppimisympäristön ja oppilaan riittävän tuen takaamisessa.

Koska syrjäytymisvaarassa olevista nuoret miehet edustavat selvästi suurinta osaa, on ilmiön tarkastelu sukupuolen näkökulmasta perusteltua. Laajemminkin tarkasteltuna poikien heikentynyt lukutaito on ollut keskustelun aiheena viimeisinä vuosina PISA-tulosten myötä. Yleisesti poikien heikentyneen lukutaidon taustalla olevien syiden sijaan keskityn kuitenkin juuri artikkelissa rajattuun ryhmään ja siihen mahdollisesti vaikuttavaan maskuliinisuuden malliin.

Sukupuolta voidaan lähestyä eri näkökulmia painottaen, biologisen ja niin kutsutun sosiaalisen sukupuolen suunnista. Sukupuoli on siis paljon muutakin kuin se mitä fyysisesti voidaan todeta: sukupuoli on sosiaalisesti ja kulttuurisesti muotoutunut yhteiskunnallinen rakennelma, joka muotoutuu jatkuvasti. Sukupuoleen liittyvät käsitykset vaihtelevat ajasta ja paikasta riippuen, joten sukupuoli voidaan ymmärtää myös tietynlaisena merkitysprosessina. (Rossi 2010: 22-23.)

Miehen sukupuoleen ja identiteettiin liittyviä ja vaikuttavia uskomuksia, käsityksiä ja arvoja voidaan tarkastella maskuliinisuuden rakentumisen kautta. Maskuliinisuuden käsitteen määrittelemisen ei ole täysin ongelmatonta, mutta siihen liitettävät assosiaatiot korostavat esimerkiksi voimakkuutta, tunteettomuutta ja rationaalisuutta. Maskuliinisuuteen liittyy myös tavat olla mies: miten mies toimii, puhuu, tuntee ja ajattelee. Nämä roolit eivät kuitenkaan ole olemassa itsestään, vaan ne ovat yhteiskunnan tuottamia. (Cameron 1996: 84; Jokinen 2010: 128-129.)

Maskuliinisuuksia on useita, sillä ne rakentuvat erilaisiksi ajasta ja paikasta riippuen. Kun pohdin juuri lähiöissä kasvaneiden nuorten miesten elämään vaikuttavia maskuliinisuuksia, korostuu niissä mielestäni juuri voimakkaat toiminnallisuuden, tunteiden säätelyn ja yksin pärjäämisen mallit. Maskuliinisuus nähdään feminiinisiksi määriteltyjen piirteiden

vastavoimana. Lukeminen saatetaan mieltää usein myös feminiiniseksi, onhan lukijan rooli usein äidillä tai äidinkielenopettajalla, joka useimmissa tapauksissa on naispuolinen. Samaa sukupuolta lapsen kanssa olevalla vanhemmalla on selvä vaikutus myös lukemisen kohdalla, joten lukevan miehen mallin saamisella on merkitystä lukuinnon kannalta. Käsitys lukemisesta naisten tehtävänä tuskin istuu toimintaa korostavan maskuliinisuuden muottiin, eikä lähiöissä kasvavilla pojilla ole välttämättä roolimallia äidinkään puolelta.

Artikkeli (HS 2019) ja tutkimukset (esim. Lukukeskus 2017) nostavat perhetaustan suureksi osasyiksi poikien ongelmiin. Miehen malli, jonka ongelmalähiöiden pojat saavat, voi olla kaukana turvallisesta iltasatua lukevasta isähahmosta. Lähiömaskuliinisuudella ei siis ole yhtymäkohtia koulutuksen edustamien arvojen suhteen, vaan ne riitelevät keskenään. Nimeämäni lähiömaskuliinisuuden malli voi olla suorastaan kouluvastainen, kun ongelmat kasautuvat ja aggressiivisuus voi ilmetä pahimmassa tapauksessa väkivaltaisuuksena. Kuten artikkelissa (HS 2019) todetaan, ovat monet pojat joutuneet nuoresta iästä huolimattaan kokemaan millaista päihdentäyteinen elämä kadulla voi olla ja mihin se pahimmillaan voi johtaa. Vanhempien alhainen koulutustausta ja omat ongelmat saattavat vaikuttaa nuorten ajatuksiin omasta tulevaisuudestaan ja paikasta yhteiskunnassa. Lähiöissä vallitseva maskuliinisuuden malli voi olla melko rajoittunut aiheuttaen päihdeongelmien kanssa turhautumisen ja ulkopuolisuuden tunteen, joka voi purkautua väkivaltaisena käytöksenä – ja näin kierre on valmis.

Tekstitaitojen kehittämistä rap-lyriikoiden ja selkokiehisen kirjallisuuden avulla

Edellä käsittelemäni ja artikkelissa kuvatut oppilaiden lähtökohdat asettavat luonnollisesti opettajalle omat haasteensa tekstitaitojen opetukseen. Lukuintoa ei varsinaisesti edistä se, jos lukeminen assosioituu vain kaunokirjallisuuden klassikoihin. Kouluissa hyödynnetyn tekstimaailman kapea-alaisuus ja sen myötä käsitykset lukemisesta voivat olla esteenä lukuinnolle oppilaille taustoista riippumatta. Olennaista onkin tuoda opetukseen myös oppilaille ominaisen tekstimaailman kirjo ja sen monipuolinen pedagoginen hyödyntäminen. (Sulkunen & Kauppinen 2018: 164-165.)

Salusjärvi on hyödyntänyt jo Sanat haltuun -hankkeessa rap-lyriikoita tekstitaitojen opetuksessa ja jatkanut niiden parissa työskennellessään sairaalakoulujen, erityiskoulujen ja vankiloiden nuorten kanssa. Rataräppi eli rankoista aiheista kuten päihdeidenkäytön ja syrjäytymisen pelon synnyttämästä toivottomuudesta kumpuava rap-musiikki on tarjonnut artikkelin mukaan väylän nuorille miehille kertoa omista kokemuksistaan ja

maailmankuvastaan. Nyrkkien sijaan rap-musiikki voi olla keino purkaa aggressioita. Rap-musiikki on oppilaille jo ennestään tuttu, joten sen valjastaminen opetukseen osoittaa oppilaiden tekstimaailman onnistunutta lähestymistä ja oppilaiden taitojen tunnistamista. Rap-musiikin mieltäminen ja käsittely kaunokirjallisuuden lajina on tärkeää myös tekstitaitojen laajuuden ymmärtämisen kannalta.

On tavallaan paradoksaalista, miten Salusjärvi (HS 2019) kuvaa rankan taustan vaikutuksia nuorten miesten kirjoitustaitoihin: hänen mukaansa lähiöistä tulleet joutuvat usein kypsymään nopeammin kuin turvallisessa kasvuympäristössä kasvaneet, mikä näkyy lahjakkuutena kirjoittamisessa. On totta, että syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien nuorten ajatus- ja kokemusmaailma poikkeaa valtaväestöstä ja tarjoaa varmasti vaikuttavia näkökulmia ilmaisuun. Kuten kaikessa oppimisessa, myös tässä omien vahvuuksien tiedostaminen ja hyödyntäminen ovat olennaisia minäpystyvyyden tunteen kannalta. Oman ilmaisuvoiman löytämisen esteenä voi kuitenkin usein olla valtava kriittisyys omia taitoja kohtaan, eikä ilman tukea ja kannustusta kasvaminen edistä uskoa itseän. Kipinä luku- ja kirjoitustaitoihin voi kuitenkin löytyä rap-lyriikoiden kautta, pieninkin askelin.

Rap-musiikin lisäksi yksi potentiaalinen väylä lukemisen pariin kannustamiselle voi olla selkokieline kirjallisuus, joka tavoittaa helpotetulla kielellään niitäkin yksilöitä, jotka vielä harjoittelevat lukemista. Heikkojen lukijoiden kohdalla on vaarana jäädä vain ”helppojen” tekstien pariin, jolloin eriyttäminen voi alkaa edesauttaa heikkoa lukutaitoa. (Sulkunen & Kauppinen 2018: 163.) Sen vuoksi selkokirjat voivat olla seuraava askel tekstitaitojen kehittämiseen, sillä kynnys kaunokirjallisuuden lähestymiseen madaltuu, ja lukemisen kokemuksellinen puoli korostuu selkokielisten kirjojen kautta. Selkokieline kirjallisuus onneksi ottaa jatkuvasti isompaa roolia, jolloin myös valikoima monipuolistuu. Esimerkiksi Kari Hotakaisen kirjoittama elämäkerta Kimi Räikkösestä on ilmestynyt selkokielenä versiona ja voisi mahdollisesti tarjota kiinnostavan lähestymistavan kaunokirjallisuuteen nuorille miehille.

Lähteet

- Ala-Kivimäki, Petteri 2019: Hylätyn kansan kynttilä. – *Helsingin Sanomat* 9.5.2019. – <https://www.hs.fi/elama/art-2000006097954.html> 22.5.2019.
- Cameron, Deborah 1996: *Sukupuoli ja kieli – Feminismi ja kielentutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arto 2010: Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* s. 128-139. Tampere: Vastapaino.
- Leino, Kaisa, Nissinen, Kari, Puhakka, Eija & Rautopuro, Juhani 2017: *Lukutaito luodaan yhdessä – Kansainvälinen lasten lukutaitotutkimus (PIRLS 2016)*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos. – <https://ktl.jyu.fi/fi/julkaisut/julkaisuluettelo-1/julkaisujen-sivut/2017/PIRLS%202016%20RAPORTTI.pdf> 23.5.2019.
- Lukukeskus 2016: *Sanat haltuun*. – <https://sanahaltuun.fi/tietoa-hankkeesta/> 22.5.2019.
- 2017: *10 faktaa lukemisesta*. – <https://lukukeskus.fi/10-faktaa-lukemisesta-2017/> 23.5.2019.
- Luukka, Minna-Riitta 2013: Opetussuunnitelmat uudistuvat: tekstien lukijasta ja kirjoittajasta monilukutaituriksi. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 4 (5) – <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-joulukuun-2013/opetussuunnitelmat-uudistuvat-tekstien-lukijasta-ja-kirjoittajasta-monilukutaituriksi> 31.5.2019.
- Rossi, Leena-Maija 2010: Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* s. 21-38. Tampere: Vastapaino.
- Sulkunen, Sari 2019: SKIS803 -luennot 13.3.2019, 15.3.2019, 3.4.2019.
- Sulkunen, Sari & Kauppinen, Merja 2018: ”Ainakin muutaman pojan tiedän lukevan”- Poikien (osin piiloiset) luku- ja kirjoitustaidot. Antti Kivijärvi, Tuija Huuki & Harry Lunabba (toim.), *Poikatutkimus* s. 146-173. Tampere: Vastapaino.
- Vettenranta, Jouni, Välijärvi, Jouni, Ahonen, Arto, Hautamäki, Jarkko, Hiltunen, Jenna, Leino, Kaisa, Lähtinen, Suvi, Nissinen, Kari, Nissinen, Virva, Puhakka, Eija, Rautopuro, Juhani & Vainikainen, Mari-Pauliina 2016: *PISA15 Ensituloksia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016: 41. – <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79052/okm41.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 23.5.2019.